

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

Щенко А.В.,

*вчений секретар Національної академії
внутрішніх справ України,
доктор юридичних наук, професор*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

Одним із важливих та інформаційних джерел, вивчення яких дозволяє визначитись із станом розвитку науки є дисертації. Ми звернули увагу на докторські дисертації з криміналістики – науки, яка покликана забезпечити розкриття, розслідування та попередження злочинів. Докторські дисертації ми відносимо до фундаментальних для конкретної науки досліджень.

На можливість існування в рамках криміналістики науки фундаментальних і прикладних знань ми вже звертали увагу [29, 22-23; 6, 83; 9, 18-29]. Щодо цього нами аргументувалося положення про те, що в рамках криміналістики об'єктивно існують, взаємодіють і розвиваються як фундаментальні, так і прикладні дослідження [19, 103-119]. До числа фундаментальних ми відносимо дисертаційні дослідження, насамперед, докторського рівня. Оскільки це своєрідне джерело даних про напрями та стан дослідженості проблем криміналістики не часто виступає об'єктом вивчення, ми звернулися до аналізу таких джерел.

Серед вивчених робіт – дисертації, підготовлені в науково-дослідних установах чи навчальних закладах України і захищені в спеціалізованих вчених радах України, чи в спеціалізованих вчених радах Російської Федерації колишнього Радянського Союзу. Це фактично докторські дисертації українських криміналістів. До 2000 р. таких дисертацій було захищено двадцять вісім.

Але в спеціалізованих радах України захищені докторські дисертації, підготовлені громадянами інших республік колишнього СРСР і незалежних держав, утворених після його розпаду. Таких дисертацій до 2000 р. – дев'ять. Автор вирішив відобразити зміст зазначених робіт з таких міркувань. При виборі спеціалізованої ради, у якій рекомендується до захисту докторська дисертація, певна кафедра, відділ, лабораторія, установа керується насамперед тим, наскільки авторитетна наукова школа й окремі вчені, представлені в спеціалізованій вченій раді й у відповідних підрозділах установи, де створена спеціалізована рада. Адже дисертація до розгляду в спеціалізованій раді повинна пройти попередню експертизу на профільній кафедрі, відділі, лабораторії.

Вибір “іноземцем” спеціалізованої ради в Україні, Росії чи іншій державі свідчить про авторитетність вчених конкретного наукового центра, високий рівень наукової кваліфікації його співробітників.

Як нам відомо, першою докторською дисертацією з криміналістики, виконаною в Україні, була робота “Боротьба з розкраданнями соціалістичної власності, пов'язаними з підrobкою документів”, підготовлена С.І. Тихенком [38]. Ця дисертація захищена в Інституті держави і

права АН СРСР. Автор детально зупинився на особливостях кримінально-правової характеристики зазначених злочинів. Зокрема, у дисертації розглянута кримінальна відповідальність за розкрадання майна, підrobка документів і кримінально-правова кваліфікація цих злочинів, проаналізовані зв'язки способів розкрадання майна з підrobкою документів. Основна увага приділяється криміналістичним проблемам боротьби з розкраданням державного майна. С. І. Тихенко одним з перших в українській криміналістиці узагальнив наукові розробки з питань методики розслідування взагалі і щодо зазначеної категорії злочинів зокрема. На цій основі в роботі висвітлені основні задачі розслідування і напрямки їх вирішення, у тому числі з використанням можливостей криміналістичної експертизи документів.

Друга докторська дисертація також присвячена проблематиці методики розслідування злочинів. Вона підготовлена В.П. Колмаковим на тему “Криміналістичні методи розслідування і попередження злочинів проти життя” [23]. Робота 1962 р. захищена в спеціалізованій вченій раді Харківського юридичного інституту. Це була перша докторська дисертація, підготовлена і захищена в Україні.

У роботі проаналізовані особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів проти життя і здоров'я громадян. Автор зосередив увагу також на особливостях методики їх розслідування. У дисертації розглянуті загальні положення розслідування злочинів проти життя і показана специфіка роботи слідчого, детально висвітлені особливості висування і перевірки слідчих версій, організації невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів і залучення громадськості до їх проведення. Велика увага приділена слідчому огляду, можливостям встановлення потерпілого, призначенню і проведенню судових експертиз, основам профілактики злочинів проти життя.

1965 р. була захищена дисертація Л.Ю. Ароцкера “Криміналістичні методи в судовому розгляді кримінальних справ” [3]. У роботі розглянуті теоретичні основи використання криміналістичних методів у суді і на цій основі розкрита взаємодія криміналістичної тактики і планування судового слідства. Значна увага приділена особливостям проведення слідчих дій у суді – допиту, пред'явленню для впізнання, огляду, експерименту, проведенню експертизи й оцінці її висновків, профілактичним можливостям суду.

Роком пізніше, у 1966 р., захищена дисертація “Теоретичні проблеми слідчої тактики (Пізнавальна функція логіки і психології в слідчій тактиці)”, підготовлена В.О. Коноваловою [24]. Основну увагу в роботі приділено концептуальним основам попереднього слідства: розглянуті задачі, проаналізовані функції органів розслідування, показана специфіка пізнання дійсності при розслідуванні злочинів. У роботі детально аналізується пізнавальна функція слідчої тактики в розслідуванні злочинів, виділені основні положення слідчої тактики, розкрита специфіка взаємозв'язків слідчої тактики і кримінально-процесуального права, окреслені логіко-психологічні основи слідчої тактики, досліджені логічні основи побудови і перевірки слідчих версій. Велика увага приділена пізнавальній діяльності слідчого в процесі проведення слідчих дій. Йдеться про пізнавальну роль тактичних прийомів проведення окремих слідчих дій, детальний аналіз пізнавальної сутності допиту, призначення і проведення судових експертиз.

У 1967 р., захищено дві роботи. Г.Л. Грановський у Вищій школі Міністерства охорони громадського порядку СРСР захистив дисертацію “Наукові основи і методи трасологічної ідентифікації особи” [12]. У ній, на основі аналізу теоретичних основ трасологічної ідентифікації людини, детально висвітлені питання ідентифікації особи за слідами рук, ніг, зубів, показані можливості використання слідів людини у розслідуванні і судовому розгляді кримінальних справ.

Друга дисертація “Наукові і правові основи розслідування окремих видів злочинів” підготовлена О.Н. Колесниченком [22]. Серед найбільш важливих проблем, розкритих автором,

можна назвати такі: розгляд загальних положень методики розслідування злочинів; визначення основних ознак методики; комплексний аналіз способів здійснення злочинів і способів їх приховування; дослідження індивідуальності, планомірності розслідування, ролі погодженості слідчих дій з оперативно-розшуковими заходами, можливостями залучення фахівців і громадськості до розслідування і попередження злочинів.

Крім того, у роботі висвітлені основи побудови окремих методик розслідування злочинів, обґрунтована загальна їх структура, що включає обставини, що підлягають встановленню; проведення першочергових слідчих дій; особливості побудови слідчих версій і проведення подальших дій слідчого; питання попередження злочинів.

З.М. Соколовський дисертацію “Проблема використання в кримінальному судочинстві спеціальних знань при встановленні причинного зв’язку явищ (криміналістичне і процесуальне дослідження)” [36] захистив у 1968 р. У роботі розглянуті доказові аспекти проблеми причинності в праві, висвітлені загальні питання використання спеціальних знань при встановленні причинних зв’язків, показана методика дослідження причинно-наслідкових зв’язків. Крім того, автор аналізує причинні зв’язки і можливості використання спеціальних знань для попередження небезпечних наслідків, зупиняється на оформленні висновків експерта про причинний зв’язок і оцінці експертного висновку.

Дисертація “Теоретичні основи встановлення групової приналежності в судовій експертизі (методологічні і правові проблеми)” [32], підготовлена М.В. Салтєвським, захищена в 1969 р. У роботі досліджувалися різноманітні проблеми, серед яких в узагальненому вигляді можна назвати такі: проаналізована судово-слідча діяльність як процес пізнання; розглянуті методологічні основи встановлення групової належності; показані особливості встановлення групової належності і тотожності у світлі окремих положень кібернетики; розкрито юридичне розуміння оперативно-розшукової і доказової інформації, співвідношення понять “властивість”, “ознака”, “знак”, “сигнал”; обґрунтована класифікація об’єктів ідентифікації і встановлення групової належності.

Автор також звертає увагу на форму висновків про встановлення групової належності об’єктів і їх логічну структуру, показує роль висновків експерта в судовій експертизі і розкриває зміст методу встановлення групової належності в експертних дослідженнях.

Проблематиці криміналістичної ідентифікації була присвячена дисертація М.Я. Сегає “Методологія судової ідентифікації” [33], що захищена 1970 р. Автором розкриті предмет, метод, сутність судової ідентифікації, показані її специфіка, об’єкти і закономірності, методи здійснення, процесуальні форми проведення, її зміст. У роботі досліджені методологічні основи судової ідентифікації, її гносеологічна сутність, психологічні аспекти пізнання ідентифікаційних зв’язків. Значна увага приділена техніко-криміналістичним і тактичним основам встановлення ідентифікаційних зв’язків за матеріальними слідами, проаналізовані методичні основи використання різноманітних типів і видів ідентифікаційних зв’язків.

У 1973 р. захищена робота М.О. Сенчика “Розслідування і попередження злочинів у торгівлі” [34]. Слід зазначити, що вона в силу різних причин не була затверджена Вищою атестаційною комісією СРСР. Однак ми не можемо залишити її без уваги, оскільки в ній висвітлювалися актуальні на той час і певною мірою важливі зараз проблеми. Так, автор розглядав кримінально-правову характеристику злочинів у торгівлі (спекуляція, обкрадання покупців, продаж недоброякісних товарів). Висвітлювалися також обставини, що підлягають встановленню у справах про злочини в торгівлі. Розкрито способи здійснення цих злочинів і особливості їх дослідження та можливості використання спеціальних знань при розслідуванні зазначених злочинів. Проаналізовано причини й умови, що сприяють здійсненню злочинів у торгівлі, розроблені основи наукової організації діяльності органів суду, прокуратури і внутрішніх справ

у боротьбі зі злочинами в торгівлі; показані напрями профілактичної діяльності органів розслідування і суду щодо цих злочинів, розкриті можливості криміналістичного прогнозування для попередження злочинів у торгівлі.

У 1974 р. було завершено дві дисертації. В.К. Лисиченко захистив роботу “Криміналістичне дослідження документів (правові і методологічні проблеми)” [27]. Змістовно вона розкривала проблеми юридичного поняття документа і його значення; види документів та їх функції в доведенні; використання документів як речових доказів і об’єктів дослідження; питання слідчо-судового й експертного дослідження документів.

І.Я. Фрідман захистив дисертацію “Судова експертиза і питання попередження злочинів” [39]. У роботі на основі загальних питань криміналістичної профілактики і профілактичної діяльності співробітників експертних підрозділів висвітлені причини й умови, що сприяють здійсненню злочинів; розроблені основи вчення про криміналістичну профілактику злочинів; проаналізовані методологічні питання виявлення обставин, що сприяють злочинам і можливості профілактичної діяльності експертів. Автор визначив основні напрями профілактичної діяльності з використанням можливостей окремих видів експертиз: техніко-криміналістичного дослідження документів; трасологічної, балістичної; автотехнічної.

Г.А. Матусовський дисертацію “Криміналістика в системі юридичних наук та її міжнаукові зв’язки” [30] захистив у 1980 р. Робота відображала такі основні проблеми: питання розвитку криміналістики як науки; становлення криміналістичної науки з урахуванням розвитку суміжних областей знання; аналіз криміналістики як системи наукового знання; можливості наукометричних і історико-логічних досліджень проблем криміналістики; визначення місця криміналістичних знань у системі професійних знань слідчого і їх економічної ефективності в сфері боротьби з злочинністю; поглиблення міжнаукових зв’язків криміналістики.

У 1980 р. захищена дисертація “Методологічні проблеми використання даних природничих і технічних наук у кримінальному судочинстві”, підготовлена В.Г. Гончаренком [10]. У роботі розглянуто низку методологічних проблем використання досягнень природничих і технічних наук у кримінальному судочинстві. Мова йде про: визначення предмета криміналістики і його співвідношення з предметами природничих і технічних наук; дослідження методів криміналістики; аналіз форм використання у кримінальному судочинстві засобів і методів, заснованих на даних природничих і технічних наук; сучасному стані і перспективах використання досягнень науки і техніки у кримінальному судочинстві; наукових основах і можливостях застосування кібернетики й оптичних квантових генераторів у кримінальному судочинстві.

З 1986 р. у спеціалізованих радах України почали захищатися дисертації, підготовлені вченими, що працюють за межами України. В основному захисти проходили в Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка.

На початку 1986 р. захищена дисертація завідувача відділом Казахського науково-дослідного інституту судових експертиз А.Ф. Аубакирова “Теорія і практика моделювання в криміналістичній експертизі” [4]. Автор зосередив увагу на таких основних положеннях: а) визначення поняття криміналістичної моделі і значення моделювання для криміналістичних експертиз; б) виявлення шляхів удосконалення експертної діяльності на основі автоматизації процесу проведення експертиз; в) розкриття криміналістичної сутності експертизи матеріалів, речовин і виробів; г) розгляд способів, прийомів, технічних засобів одержання криміналістичних моделей, що розширюють можливості експертного дослідження; д) аналіз методики дослідження динамічних характеристик письма шляхом фотографування в полях струмів високої частоти; е) висвітлення особливостей методики ідентифікації друкарської машинки, встановлення виконавця машинописного тексту; ж) дослідження наркотичних речовин кустарного виготовлення – опію і гашишу.

У 1987 р. представлена дисертація “Криміналістичне вчення про розшук”, підготовлена заступником начальника кафедри криміналістики Волгоградської вищої слідчої школи МВС СРСР О.О. Закатовим [16]. У роботі розкриті теоретичні основи криміналістичного вчення про розшук: його методологія, психологічні й організаційні аспекти, питання професійної підготовки слідчих, правового регулювання. Крім того, показані особливості пошукової діяльності в залежності від злочину, розшукуваних об’єктів, відображені особливості взаємодії слідчого з органами дізнання й іншими державними і громадськими організаціями.

Доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Воронежського університету В.Ф. Зудин дисертацію “Криміналістична профілактика злочинів. Теорія і практика” [17] захищав у 1988 р. Автор розглянув соціальну природу й особливості профілактики антигромадських явищ, істотно доповнив теоретичні основи криміналістичної профілактики злочинів, висвітлив засоби і прийоми криміналістичної профілактики злочинів і показав методику її здійснення. У роботі відображені питання взаємодії кримінологічної і криміналістичної профілактики, визначений предмет криміналістичної профілактики, принципи вирішення експертно-криміналістичних задач, запропонована методика навчання прокурорсько-слідчих кадрів в галузі криміналістичної профілактики злочинів.

1989 р. у спеціалізованих вчених радах України були захищені ще дві докторські дисертації, підготовлені за межами України. Перша – робота співробітника кафедри криміналістики Мінської вищої школи МВС СРСР Г. І. Грамовича “Проблеми теорії і практики ефективного застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів у розкритті і розслідуванні злочинів” [11]. Автор зупинився на теоретичних проблемах ефективності використання спеціальних знань і науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві. У роботі істотно доповнені основи вчення про криміналістичні знання і науково-технічні засоби; сформульоване визначення спеціальних знань і принципи їхнього застосування в правоохоронній діяльності; узагальнено досвід використання спеціальних знань і науково-технічних засобів і виявлені фактори, що впливають на його ефективність; запропоновані нові методики роботи з речовими доказами; сформульовані пропозиції щодо удосконалення законодавства, підготовки фахівців.

Друга дисертація представлена заступником директора Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Прокуратури СРСР М.І. Хлюпіним на тему: “Методичні основи розслідування злочинів” [40]. Вона була захищена в спеціалізованій вченій раді при Харківському юридичному інституті. У роботі визначене поняття методики розслідування злочинів; розглянуті кримінально-процесуальні і методичні основи розслідування злочинів; показані інформаційні і методичні передумови розкриття злочинів; конкретизована роль тактичних операцій у розслідуванні; проаналізовані методичні основи виявлення й усунення причин і умов, що сприяють здійсненню злочинів.

У 1990 р. захищені ще дві докторські дисертації, підготовлені за межами України. Директор Азербайджанського НДІСЕ І.А. Алієв підготував роботу “Проблеми судово-експертної профілактики” [2]. Автором розглянута загальна теорія судової експертизи і її науково-практичне значення для побудови окремих теорій. У роботі визначені поняття судово-експертної профілактики і її місце в загальній системі боротьби зі злочинністю; принципи побудови і зміст окремої теорії експертної профілактики; правові, організаційні і методичні проблеми експертної профілактичної діяльності.

Друга робота представлена співробітником Латвійського державного університету Р. Г. Домбровським на тему: “Пізнання і доведення в розслідуванні злочинів” [14]. Автор зосередив увагу на гносеологічних проблемах кримінально-правових наук, розкрив історико-методологічні аспекти теорії розслідування злочинів, розглянув взаємозв’язок і взаємовплив логіки і теорії розслідування, показав роль фактів у розслідуванні кримінальних справ,

обґрунтував доцільність використання у науковому обігу таких термінів, як “криміналістична діяльність”, “криміналістичні відносини”, “криміналістична форма розслідування злочинів”.

Український вчений М.В. Костицький 1990 р. захистив дисертацію “Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі” [25]. Автор розкрив теоретичні основи використання спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі, показав процесуальні і непроцесуальні форми їх використання, розглянув особливості застосування спеціальних психологічних знань на досудових стадіях кримінального процесу, у суді і для попередження злочинів.

1991 р. відзначений захистом двох дисертацій українських криміналістів. В. П. Бахін завершив роботу “Слідча практика: проблеми вивчення й удосконалення” [5]. У ній розкрита слідча практика як об’єкт криміналістичного вивчення: поняття і сутність, мета вивчення і соціально-економічна обумовленість організації і діяльності правоохоронних органів. Крім того, розглянуті соціально-економічна сутність природи і функціонування слідчої діяльності, обґрунтовані функції криміналістики по забезпеченню слідчої практики науково-технічними досягненнями, охарактеризований процес упровадження наукових рекомендацій у практику, відображена роль практики як критерія істини, проаналізований стан інформування практичних працівників про науково-технічні нововведення, обґрунтована необхідність систематизації наявних криміналістичних розробок.

І. В. Постика у спеціалізованій вченій раді при Вищій юридичній заочній школі МВС СРСР (м. Москва) 1991 р. захистив дисертацію “Основні проблеми криміналістичної науки, розкриття і розслідування злочинів у східноєвропейських країнах” [31]. Автором висвітлені проблеми теорії і наукознавства криміналістики, криміналістичної ідентифікації, проаналізовані тактико-методичні й організаційні проблеми розкриття і розслідування злочинів, показані деякі сучасні техніко-криміналістичні методи роботи з доказами, розкриті можливості кібернетики в боротьбі зі злочинністю.

У 1993 р. захищено дві роботи. Н.І. Клименко захистила дисертацію “Криміналістичні знання: природа, структура, оптимізація використання” [21]. У роботі показані природа, структура, призначення і напрями використання криміналістичних знань у слідчій практиці, їх роль у підготовці фахівців для правоохоронних органів; розроблена концепція криміналістичних знань, їх структура; проаналізовані взаємозв’язки і взаємодія криміналістики й інших спеціальних знань; виявлені і класифіковані недоліки, що допускаються суб’єктами застосування таких знань; визначено співвідношення понять “криміналістика як наука” і “криміналістика як навчальна дисципліна”; розкрито сучасний стан і форми викладання криміналістики в навчальних закладах.

В. Г. Лукашевич у тому ж році захистив дисертацію “Основи теорії професійного спілкування слідчого” [28]. Автор виніс на захист такі положення: наукові основи теорії спілкування; концептуальну модель професійного спілкування слідчого на попередньому слідстві; концепцію розслідування злочинів як інформаційно-пізнавального процесу; обґрунтування основних тенденцій розвитку криміналістичної тактики; концепцію керуючого впливу слідчого на учасників розслідування; обґрунтування стратегії і тактики встановлення, підтримки і розвитку психологічного контакту слідчого з учасниками розслідування; типову модель спілкування слідчого під час проведення вербальних слідчих дій; обґрунтування деяких шляхів вирішення проблеми детекції психічного стану допитуваного; пропозиції щодо удосконалення професійної підготовки слідчих.

У 1994 р. відбувся захист дисертації “Організаційні, процесуальні і криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного” [7], що

підготувала Т.В. Варфоломеева. У роботі уточнене поняття предмета науки криміналістики; сформульовані рекомендації щодо тактики захисту на попередньому слідстві й у суді; показані основні напрями удосконалення інституту адвокатури взагалі і поліпшення захисту прав і законних інтересів громадян у кримінальному судочинстві зокрема; висвітлені психологічні механізми захисту, причини конфліктних ситуацій, що виникають при його здійсненні; дане авторське розуміння адвокатської таємниці, адвокатської етики, правової позиції захисту; розглянуті можливості захисника в удосконаленні практики виявлення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказової інформації й особливості участі захисника в доведенні на різних стадіях кримінального процесу.

У 1996 р. було захищено чотири докторських дисертації. В. Ю. Шепітько представив роботу “Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці” [41]. Автор зосередив увагу на визначенні поняття тактичного прийому як способу проведення процесуальних дій; розглянув проблеми систематизації тактичних прийомів; досліджував психологічні основи використання тактичних прийомів у процесі проведення вербальних і невербальних слідчих дій; розробив системи тактичних прийомів щодо певних слідчих дій.

В. С. Кузмічов захистив дисертацію “Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми і засоби здійснення” [26]. У роботі розроблена концепція слідчої діяльності, її поняття, сутність, потреби, особливості, мета і задача. Обґрунтовано взаємозв’язок змісту і цілей слідчої діяльності з прийомами і засобами її здійснення. Розкрито принципи слідчої діяльності; висвітлені поняття і сутність соціально-економічної обумовленості змісту слідчої діяльності, обґрунтована необхідність змін деяких норм кримінально-процесуального законодавства; сформульовані пропозиції щодо раціоналізації криміналістичної підготовки співробітників слідства.

О. П. Снігерьев захистив роботу “Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті по боротьбі з організованими злочинними групами” [35]. У дисертації охарактеризовано: поняття і сутність організованих злочинних груп у сфері економіки на залізничному транспорті, фактори, що впливають на їх формування і стан; обґрунтована пріоритетна роль оперативного-пошукових служб у системі правоохоронних заходів боротьби з ними; розроблена концепція організаційного забезпечення діяльності оперативного-пошукових служб по боротьбі з організованими злочинними групами.

О.А. Кириченко захистив роботу “Основи криміналістичної мікрології” [20]. У дисертації розкривається поняття і формулюється визначення мікрооб’єктів, дається їх класифікація; розроблена концепція про задачі, предмет, об’єкти дослідження, структуру окремого криміналістичного вчення – “Криміналістична мікрологія”; запропоновані рекомендації і пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства.

У 1997 р. захищено три докторських дисертації. А.В.Іщенко захистив роботу “Методологічні й організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень” [18]. Фактично в роботі розроблений концептуальний підхід до поглибленого, детального, систематичного вивчення самої криміналістичної науки як цілісної системи знань.

З огляду на сучасне розуміння криміналістики автором розроблені й обґрунтовані такі положення: а) розширене трактування розуміння змісту і визначення предмета криміналістики; б) наукові основи використання наукознавчих підходів у дослідженні проблем криміналістичної науки і визначенні перспектив її розвитку; в) система функцій і відповідних їм завдань криміналістики в сучасних умовах; г) аргументація положення про існування фундаментальних і прикладних знань у межах криміналістики і їх визначення; д) основні тенденції розвитку дисертаційних досліджень проблем судової експертології і пріоритетні напрями наукових пошуків у цій області; е) розширені історичні межі і уявлення про середовище і джерела

виникнення криміналістичних знань; ж) концепція формування і розвитку криміналістичних знань, основи періодизації цих процесів; з) відображення історії, сучасного стану і напрямів дисертаційних досліджень проблем криміналістики в Україні; і) напрямки, школи і тенденції наукових розробок питань судової експертизи в дослідженнях вчених; к) тенденції розвитку проблем методики розслідування злочинів у дисертаціях українських криміналістів і конкретизація змісту і структури самих методик; л) пропозиції щодо удосконалення організації планування і координації наукових досліджень з криміналістики і впровадження їх результатів у правоохоронну і педагогічну практику.

Ю.П. Аленін захистив дисертацію “Теоретичні і практичні основи розкриття і розслідування осередків злочинів” [1]. Автор зосередив увагу на: визначенні самого поняття “осередок злочину”, криміналістичної класифікації злочинів; концепції розслідування серій аналогічних злочинів; аналізі сучасного стану роботи щодо діагностування і розкриття осередків злочинів, специфіці її організації на різних стадіях розслідування; типових слідчих ситуаціях, що виникають при розслідуванні осередків злочинів; особливостях взаємодії слідчого з органами дізнання, експертами, фахівцями і громадськістю.

Старший слідчий з особливо важливих справ Міністерства внутрішніх справ Азербайджану Д. І. Сулейманов у спеціалізованій вченій раді при Національному університеті ім. Тараса Шевченка захистив дисертацію “Концептуальні основи використання інформації при розкритті злочинів” [37]. Серед найбільш помітних положень роботи можна назвати: а) обґрунтування необхідності формування концепції використання інформації при розкритті злочинів з метою трансформації її в окрему криміналістичну теорію; б) аналіз системоутворюючих факторів слідчо-криміналістичної діяльності і визначення її ролі в системі розкриття злочинів; в) розгляд криміналістичної діяльності як соціальної системи; г) побудова моделі криміналістичної діяльності й аналіз основних її категорій; д) розробка концепції використання інформації при розкритті злочинів; е) висвітлення стану і особливостей нормативного регулювання слідчо-криміналістичної діяльності та напрями її удосконалення.

1999 р. В.А. Журавель захистив дисертацію “Теорія і методологія криміналістичного прогнозування” [15], де розглянув криміналістичну прогностику як самостійне вчення, його методологічні й інформаційні основи, а також методику криміналістичного прогнозування й організацію прогностичних криміналістичних досліджень.

У 2000 р. директор Науково-дослідного інституту кримінології, криміналістики і судової експертизи Азербайджану Ф.М. Джавадов у Національній академії внутрішніх справ України захистив дисертацію «Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах» [13]. У роботі окреслені передумови формування загальної теорії судової експертизи і тенденції розвитку судово-експертної діяльності. Показано закономірності судово-експертної діяльності і їх вплив на формування загальної теорії судової експертизи, розкриті основні елементи загальної теорії судової експертизи.

У 2002 р. була захищена дисертація А.Ф. Волобуєва «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва» [8]. У ній автор дає кримінологічну і криміналістичну характеристики корисливих злочинів у сфері підприємництва, конкретизує типові задачі, виділяє слідчі ситуації і визначає комплекси дій їх вирішення, визначає можливості використання спеціальних знань у розслідуванні цих злочинів і показує напрями профілактики корисливих злочинів у сфері підприємництва.

Отже, у науково-дослідних установах і навчальних закладах України за 45 років (1957-2002 р.) було підготовлено і захищено 37 докторських дисертацій з криміналістики. Хронологічно це відображено в таблиці.

Як свідчить аналіз, початок захисту докторських дисертацій приходить на кінець п'ятидесятих років минулого сторіччя. Слід зазначити, що на той час в Україні вже сформувалися наукові центри, де досліджувалися проблеми криміналістики. Це відомі навчальні заклади і науково-дослідні установи, у яких працювали досвідчені практики і кваліфіковані науковці. Вони узагальнювали досвід боротьби зі злочинністю, розробляли нові методи, прийоми, способи роботи з доказовою інформацією, визначали напрями удосконалення криміналістичної техніки, тактики і методики.

Таблиця 1

Докторські дисертації з криміналістики в Україні

Роки	Т Е М А Т И К А					Всього
	Загальна теорія криміналістики	Криміналістична техніка	Криміналістична тактика	Криміналістична методика	Криміналістична експертиза	
1957				Тихенко С.І.		1
1962				Колмаков В.П.		1
1965	Ароцкер Л.Ю.					1
1966			Коновалова В.О.			1
1967				Колесніченко О.Н.	Грановський Г.Л.	2
1968	Соколовський З.М.					1
1969					Салгевський М.В.	1
1970					Сегай М.Я.	1
1973				Сенчик М.О.		1
1974		Лисиченко В.К.			Фрідман І.Я.	2
1980	Матусовський Г.А.					1
1981	Гончаренко В.Г.					1
1986					Аубакіров А.Ф.	1
1987			Закатов О.О.			1
1988	Зудин В.Ф.					1
1989		Грамович Г.І.		Хлопин М.І.		2
1990	Домбровський Р.Г.				Алієв І.А. Костицький М.В.	3
1991	Постіка І.В. Бахін В.П.					2
1993	Клименко Н.І.		Лукашевич В.Г.			2
1994	Варфоломєєва Т.В.					1
1996		Кириченко О.А.	Шепітько В.Ю. Кузмичов В.С.	Снігерьев О.П.		4
1997	Іщенко А.В.			Аленін Ю.П. Судейманов Д.І.		3
1999	Журавель В. А.					1
2000					Джавадов Ф.М.	1
2002				Волобуєв А.Ф.		1
Україна	10	2	4	7	5	28
Іноземці	2	1	1	2	3	9
Разом	12	3	5	9	8	37

Мова йде про Національний університет ім. Тараса Шевченка, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Харківський юридичний інститут (нині Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого), Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз, Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова.

Дозволимо собі відзначити, що в спеціалізованих радах України за останні 14 років захищено 9 докторських дисертацій з інших держав. Мова йде про Азербайджан, Беларусь, Казахстан, Латвію, Росію.

Певний інтерес представляє і тематична спрямованість докторських дисертацій. Цілком зрозуміло, що такого рівня роботи присвячені фундаментальним проблемам криміналістики і мають загальнотеоретичне, загалькриміналістичне значення. Однак зміст кожної з докторських дисертацій має ту чи іншу тематичну спрямованість. З погляду хронології слід зазначити, що спочатку увагу майбутніх докторів наук привертала проблеми методики розслідування злочинів. Надалі розроблялися питання, що стосувалися загальної теорії криміналістики.

Маємо надію, що ці узагальнені дані про докторські дисертації криміналістів будуть корисними науковцям та спонукають їх до нових пошуків.

Література

1. Аленин Ю. П. *Теоретические и практические основы раскрытия и расследования очагов преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – Харьков, 1997.
2. Алиев И. А. *Проблемы судебно-экспертной профилактики: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1990.
3. Ароцкер Л. Е. *Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – М., 1965.
4. Аубакиров А. Ф. *Теория и практика моделирования в криминалистической экспертизе: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1985.
5. Бахин В. П. *Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1991.
6. Белкин Р. С. *Курс советской криминалистики в 3 томах. Т.3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации.* – М., 1979.
7. Варфоломеева Т. В. *Организационные, процессуальные и криминалистические проблемы защиты адвокатом прав подозреваемого, обвиняемого, подсудимого: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1994.
8. Волобуев А. Ф. *Наукові основи комплексної методології розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.* – Харків, 2002.
9. Гончаренко В. И. *Использование данных естественных и технических наук в уголовном производстве.* – К., 1980.
10. Гончаренко В. И. *Методологические проблемы использования данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1981.
11. Грамович Г. И. *Проблемы теории и практики эффективного применения специальных знаний и научно-технических средств в раскрытии и расследовании преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1989.
12. Грановский Г. Л. *Научные основы и методы трассологической идентификации личности: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – М., 1967.
13. Джавадов Ф. М. *Концептуальные основы развития судебной экспертизы в современных условиях: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.* – К., 2000.
14. Домбровский Р. Г. *Познание и доказывание в расследовании преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1990.
15. Журавель В. А. *Теорія та методологія криміналістичного прогнозування: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – Харків, 1999.
16. Закатов А. А. *Криминалистическое учение о розыске: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1987.
17. Зудин В. Ф. *Криминалистическая профилактика преступлений. Теория и практика: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1988.
18. Иценко А. В. *Методологические и организационные проблемы развития криминалистических научных исследований: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – К., 1997.
19. Иценко А. В. *Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень.* – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2003.
20. Кириченко А. А. *Основы криминалистической микрологии: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – Харьков, 1996.

21. Клименко Н. И. Криминалистические знания: природа, структура, оптимизация использования: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1993.
22. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1967.
23. Колмаков В. П. Криминалистические методы расследования и предупреждения преступлений против жизни: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1962.
24. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике): Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1966.
25. Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1990.
26. Кузьмичев В. С. Следственная деятельность: сущность, принципы, криминалистические приемы и средства осуществления: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1997.
27. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): Дис... д-ра юрид. наук. – К., 1974.
28. Лукашевич В. Г. Основы теории професійного спілкування слідчого: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1993.
29. Матусовский Г. А. Криминалистика в системе научных знаний. – Харьков, 1976.
30. Матусовский Г. А. Криминалистика в системе юридических наук и ее междунанучные связи: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – М., 1980.
31. Постика И. В. Основные проблемы криминалистической науки, раскрытия и расследования преступлений в восточноевропейских странах: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – М., 1991.
32. Салтевский М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы): Дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1969.
33. Сегай М. Я. Методология судебной идентификации: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1970.
34. Сенчик Н. А. Расследование и предупреждение хищений в торговле: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1973.
35. Снігерьев О. П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харків, 1996.
36. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Харьков, 1968.
37. Сулейманов Д. И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1997.
38. Тихенко С. И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1957.
39. Фридман И. Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступления: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – К., 1974.
40. Хлюпин Н. И. Методические основы расследования преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1989.
41. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1996.

Стаття рекомендована до друку кафедрою криміналістичних експертиз
Національної академії внутрішніх справ України
(протокол № 15 від 10.06.2003 року).

